

АРАБ РЕАЛИЯЛАРИНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИГА ТАРЖИМА ЎЗИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИКЛАРИ

 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7460944>

Умар ФОЗИЛОВ,
ТДШУ 2-курс магистранти,
Тошкент, Ўзбекистон.
Тел: +998998256279;
E-mail: fozilovumar482@gmail.com

Аннотация. Мақолада Араб реалияларининг мавзу таснифи келтирилган ва Араб тилидан ўзбек тилига узатишда уларнинг хусусиятлари аниқланган. Реалия типологиясини ҳисобга олиш таржимани тўғри танлаш имконини беради.

Калит сўзлар: арабча реалия, реалия таснифи, реалия таржимаси, таржима методлари.

Аннотация. В статье представлена предметная классификация арабских реалий и выявлены особенности их передачи с арабского языка на узбекский. Учет типологии реалий позволяет выбрать верный прием перевода.

Ключевые слова: арабские реалии, классификация реалий, перевод реалий, приемы перевода.

Abstract: The article presents a subject classification of Arab realities and reveals the features of their transfer from Arabic to Russian. Considering the typology of realities allows you to choose the right translation technique.

Key words: arabic realities, classification of realities, translation of realities, translation techniques.

Тил – маданиятни узатувчидир, у миллатда сақланган миллий маданият хазиналарини авлоддан авлодга узатади. [1, 15]. Лексик бирликлар орасида миллий-маданий таркибий қисмни ўз ичига олган, энг катта қизиқиш уйғотадигани, реалиялардир. Реалиялар ҳақида миллий ўзига хос элемент сифатида ўтган асрнинг 50-чи йилларида гапира бошлашди "Реалия" тушунчасида турли хил таърифлар мавжуд бўлиб, аммо, бизнинг фикримиз-ча, энг тўлиқ С.Влаховым ва С.Флориным томонидан берилган таърифдир.

"Реалия – бу бир халқга тегишли ва бошқасига бегона бўлган сўзлар (ва иборалар) объектларни номлаш, ҳаётнинг характеристикаси (ҳаёт, маданият, ижтимоий ва тарихий тараққиёт)

дир. "Реалия"лар, миллий ва / ёки тарихий колоритни тарқатувчидир. Уларда, қоида тариқасида, бошқа тилларда мос (эквивалентлар)и мавжуд эмас, ва шунинг учун умумий асосда таржима қилиб бўлмайди [2, 8].

Реалиялар маҳаллий ва хорижий олимлар томонидан етарли даражада анча чуқур ўрганилган хусусан, қуйидаги муаллифларнинг асарлари унга бағишланган: Е.М.Верещагина, В.С.Виноградова, С.Влахова, В.Г.Костомарова, В.Н.Крупнова, Н.И.Паморозской, Я.И.Рецкера, Л.Н.Соболева, А.Е.Супруна, Г.Д.Томахина, С.Флорина, С.А.Фридриха, Г.В.Чернова, А.Д.Швейцера. Ушбу асарларда асосан инглиз ва немис реалиялари кўриб чиқилади таркиби ўзбек тилидаги сатрларни ўз ичига олади. Ҳақиқатга келсак Араб тилининг реалиялари ҳозирги кунгача арабшуносликда жуда кам ўрганилган. Тил ва муайян маданият рамкасида реалиялар сони жуда катта, ва улар турли мезонлар бўйича бутун гуруҳларга ва кичик гуруҳларга бўлинади. Бугунги кунга келиб, йўқ реалияларнинг ягона таснифи йўқ. Бироқ, бу қадар реалияларнинг таснифини тартибга солиш бу таржимонга маълум бир реалиянинг аҳамиятини визуал равишда аниқлашга ва унинг таржима қилиш усулини танлашга имкон беради. Тилшуносликдаги реалияларга қуйидагилар киради:

1) Ономастик (атоқли отлар мажмуи) реалиялар, жумладан топонимлар-географик номлар; антропонимлар-тарихий шахсларнинг номлари, бадий адабиёт ва фолклор шахслари; этнонимлар-халқлар ва қабилаларнинг номлари;

2) Этнографик реалиялар, шу жумладан уй-рўзғор буюмлари, меҳнатга оид сўзлар, маданият ва санъат, шунингдек ўлчов бирликлари ва пул бирликлари;

3) Маъмурий-худудий тузилишга оид тушунчаларни ўз ичига олган ижтимоий-сиёсий реалиялар, ҳокимият органлари ва ташувчилари, ижтимоий-сиёсий ҳаёт, шунингдек ҳарбий реалияларлар. Предмет белгиси бўйича синифи энг кўп тарқалган реалиялар. Шундай қилиб, келинг, С.Влаховым и С.Флориним: томонидан таклиф этилган предметлар бўлинишидаги таснифни асос қилиб Араб реалияларини кўриб чиқайлик.

А. географик реалиялар:

1. Табиий география объектларининг номлари:

а) Мамлакатлар: Жазоир, Баҳрайн, Жибути, Миср, Иордания, Яман ва бошқалар.

б) Шаҳарлар: Абу Даби, Адан, Ҳалаб, Байрут, Дамашқ, Доха, Дубай, Триполи, Шаржа, Риёд ва ҳоказо.

В) Географик объектлар: Вади (Водий),

Шаатии (денгиз қирғоқи), Дыфа (Дарё соҳили), Самум

سموم (куруқ, иссиқ шамол), Хомсин (чўл шамоли аниқ эллик кун эсади, у ўзи билан чанг ва қум уюмини олиб келади), азийааб (Хомсин шамоли-бу қизил денгиз устидан ўтадиган намликка тўйинган чидаб бўлмас димлик келтирадиган шамолдир) ва ҳоказо.

г) Юлдузлар: Ат-Тоиру («летящий»), Ал-ғуробу («қарға»), Байтулжавзо («эгизаклар уйи»), Ал-ақробу («чаён»), Ал- арнабу («қуён»), Рукбатун («тизза»), Ар-Ромий («оёқ»)

«Ўқчи қавс юлдузлар туркуми»), Рижлун («оёқ») ва ҳоказо.

2. Эндемика (маълум бир жойга хос, маълум бир жойда бўладиган)нинг номлари (ўсимликлар ва ҳайвонларнинг номлари):

а) Ўсимликлар: Ал-хулбату («халба») – туя хашаги, хирваъун («хурмо») – канақунжит дарахти, сидрун («сидр») – нилуфар, жуммайзун («жумайз») – анжир, сантун («сант») – нил акацияси, довмун («дов») – занжабил хурмо, фуллун («фал») – араб яасмини ва ҳоказо. Хурмо араблар ҳаётида алоҳида ўрин тутади, шунинг учун араблар хурмони пишишига қараб турлича атайдилар. Шундай қилиб, масалан, янги, қаттиқ, пишмаган хурмоларни балахун деб атайдилар («блах»), янги, юмшоқ, пишган хурмоларни рутобун деб атайдилар, («рутоб») пишган, қуёшда қуритилган хурмони тамрун деб атайдилар («тамр») ва ҳоказо.

б) Ҳайвонлар: Араб тилида туянинг мингга яқин номи бўлиб, шу сабабдан туялар арабларнинг ҳаётида катта рол ўйнайди. Биз бу номларнинг бир нечасини келтирамиз: Роҳилатун («кадоқ туя»), хольфатун («эмизикли туя»), бакиратун («серсут туя»), баъирун («тўрт ёшдан ошган юк ортиш ва минишга яроқли туя»), лақиҳатун («хомиладор туя»), бадана-тун («хаж мавсумида қурбонлик учун келтирилган эркак ва урғочи туя»), жамалун («эгасиз саҳрода

юрадиган, сахро кемаси номли туя), ʔушарау عَشْرَاء (ʔн ойлик җомиласи бор туя), залулун ذَلُول (пойгага мўлжалланган туя) ва җоказо.

В. Этнографик реалиялар:

1. Турмуш:

а) Егулик: кускусун كُسْكُس (Шимолий Африкада буғдой ёрмасидан қилина-диган тоам хуммусн حُمُّص (Кунжут пастаси аралаштириб майдаланган, лимон ва зайтун ёғи билан ишланган нўхот), куббатун كُبَّة (Ёғда қовурилган, буғдой ва қарағай уруғлари аралаштирилиб тўғралган кўй гўшtidан тайёрланган шарчалар), таббулатун تَبُّلَّة (йирик тортилган буғдой, петрушка, ялпиз ва ли-мон шарбати кўшилган помидор), вараку ʔинабин ورق عنب (гуруч ва қийма гў-шт билан тўлдирилган узум барглари), фалафилу فَالْفَل (ёғда қовурилган майдаланган ловия шарикчалари) ва җоказо.

б) Либослар: Жилбобун جِلْبَاب (кенг узун, енглари ва бошга ўрайдиган ўран-чиғи бор кўйлак), ниқобун نِقَاب (кўзлар учун тор ёриқли юзни беркитиб тура-диган аёлларни бош кийими), химорун خِمَار (кўкрак, елка ҳамда бошни берки-тиб турадиган аёллар рўмоли), қондуратун قَنْدُورَة (эркакларнинг оқ рангли узун кўйлаги), футотун فُوطَة (Йаманда ошпаз ёки хизматчилар такадиган фар-тук), ʔамаматун عَمَامَة (салла), куфиййатун كُوفِيَّة ёки ғутратун غُتْرَة (пахтали оч-қизил ёки оч-қора эркаклар бош кийими), ʔиколун عِقَال (ғутра ёки куфиййани ушлаб турадиган қора иккиталик боғич), баабууши بَابُوشِي (теридан қилинган шиппак) ва җоказо.

в) Турар-жой, мебель, идишлар: хойматун خَيْمَة (кўчманчи чодир), куббатун قُبَّة (гуммбаз), саахатун سَاحَة (уй олдидаги ҳовли), харимун حَرِيم (уйнинг аёллар яшайдиган бўлаги), хаммомун حَمَّام (хаммом), хавзун حَوْض (ичимлик суви сақ-ланадиган кудук), таннурун تَنْوُر (нон пиширадиган тандир), жазватун جَزْوَة (арабларнинг кофе қайнатадиган идиши), ибриқун اِبْرِيْق (кўза) ва җоказо.

г) Транспорт: довун دَاو (бир мачтали кема), арабатун عَرَبَة (қадимги арава), санбуқатун سَنْبُقَة (елканли кема) ва җоказо.

2. Меҳнатга оид: а) Касб-ҳунар: фаллахун فَلَاح (деҳқон), соқин سَاقِي (Араб бозорларида сув ташувчи), жаммалун جَمَّال (туяларни ҳайдовчи) ва җоказо.

б) Меҳнат иш қуроллари: шаадууфун شَادُوْف (сув тортиб олиш мосламаси), кифрону قِفْرَان (пишган хурмоларни солишга мўлжалланган хурмо барглари-дан ясалган саватча), табалиятун تَبْلِيَّة (хурмо тўплаш учун палма дарахтига чиқиш учун ишлатиладиган қурилма), баатуусун بَاتُوْس (зайтун мойини сиқиб чиқаришда фойдаланиладиган улкан тош) ва ҳоказо.

в) Меҳнат ташкилотлари: никообатун نِقَابَة (профсоюз), мудириятун مُدِيرِيَّة (департамент), мазраъаун مَزْرَعَة (ферма) ва ҳоказо.

3. Фан ва маданият:

а) Муסיқа ва рақслар: анаашииду أَنَاثِيْد (Анъанавий равишда ва эркаклар вокаллари билан муסיқа асбобларисиз ижро этиладиган мусулмон ашуласи), дабкатун دَبْكَة (Ливан, Сурия, Иордания ва Фаластинда халқ рақси), холийжий خَلِيْجِي (форс кўрфази мамлакатларида халқ рақси), саъидий سَعِيْدِي (Миср рақси қамиш билан) ва ҳоказо.

б) Муסיқа асбоблари: наайун نَاي (най), рикқун رِقْ (барабан тури), робабатун رِبَابَة (камончали чолғу асбобу), сантурун سَنْطُوْر (цитра га ўхшаш муסיқа асбоби), торун طَار (ноғорага ўхшаш муסיқа асбоби), ьудун عُوْد (ярмига бўлинган нок каби муסיқа асбоби) ва ҳоказо.

в) Фольклор: жиннун جِنّ (Араб эртақларидаги ёвуз рух), Хожа Насриддин (Араб фольклорининг қахрамони), Али Бобо (Ироқ фольклорининг шахси, у "1001 кеча" тўпламига киритилган) ва ҳоказо.

г) Шоирлик: ғозалун غَزَل (Арабча шеър тузилиши мисраси), қасидатун قَصِيْدَة (узун моноритмик шеър), байтун بَيْت (тўлиқ маъноли икки мисрали шеър) ва ҳоказо.

д) Урф-одатлар, маросимлар: маҳрун مَهْر (тўй муносабати билан куёв томонидан келинга тўланадиган моддий ҳақ), никохун نِكَاح (мусулмон қонунларига кўра никоҳ), солатун صَلَاة (намоз, мусулмон ибодати маросими), сьайун سَعْي (Ас-Сафо ва ал-Марва тепаликлари орасидаги юриш) ва ҳоказо.

е) Диний маросимлар, илоҳиётшунослар ва эргашувчилар: шайхун شَيْخ (Исломда илоҳиётшуноснинг фахрий унвони), имамун إِمَام (масжидни бошқарадиган руҳоний), муаззинун مُؤَذِّن (намоз вақтини баланд овоз билан эълон қиладиган мусулмон) ва ҳоказо.;

Диний маросимлар биноси ва буйумлар: масжидун مَسْجِد , Ал-Куръану الْقُرْآن , қиблатун قِبْلَة (ибодат вақтида юзланиш тарафи Каъба томон) ва ҳоказо.

ж) Календар: сафарун صَفَر (ой тақвимининг иккинчи ой), Рамазону رَمَضَانَ рўза оyi, ой тақвимининг 9 оyi), ذُو الْحِجَّة ذулхижжати (Ой тақвимининг 12-оyi 29 кун.) ва ҳоказо.

4. Этник объектлар:

а) Этнонимлар: кўчманчи بدو бадвун, қибтлар قِبْط қибтун(Миср насро-нийлари), қўл остида бўлган مَمْلُوك мамлукун, (ўрта аср Мисридаги ҳарбий табқа), курайшун قُرَيْش (Мухаммад ғалайҳи ас-саломга тегишли бўлган энг машҳур ва ҳурматли Араб қабилаларидан бири), ат-тавориқу الطَّوَارِق (Бербер гуруҳи Жанубий Жазоир ва Ливияда яшовчи одамлар) ва ҳоказо.

5. Ўлчов бирликлари ва пуллар:

а) Ўлчов бирликлари: зироъун ذِرَاع (узунлик ўлчови тахминан 0,6 м га тенг), қинторун قِنْطَار (44,928 кг га тенг вазн ўлчови), соъун صَاع (2660 г га тенг вазн ўлчови), шибрун شِبْر (узунлиги 22,5 см га тенг ўлчов), фаддану فَدَّان (4600 кв.м.га тенг майдон ўлчови.), ирдаббун اِرْدَبِّب (197,75 литрга тенг ҳажм ўлчови) ва ҳоказо.

б) Пул бирликлари: дирхамун دِرْهَم дирҳам, динарун

دينار динор, лиратун لِيْرَة лира, риялун رِيَال риёл флусун فِلْس , маллимун مَلِيْم маллим. ва ҳоказо.

6. Кун вақти: зуҳо ضَحَى (тонг,тонг отиши билан бошланади ва қуёш зенитдан ўтадиган вақтгача чўзилади), зухрун ظَهْر (пешин вақт, қуёш зенитдан ўтган вақтдан кейин бошланади то аср вақтигача давом этади), асрун عَصْر (асрнинг вақти,объектнинг сояси икки баробар бўлган пайтдан бошлаб қуёш ботгунга қадар давом этади), мағрибун مَغْرِب (шом номозининг вақти қуёш ботганидан бошлаб уфқдаги қизилликни йўқолгунча), ашаун عِشَاء (ҳуфтон номозининг вақти тўлиқ қоронғулик тушганидан кейин то ярим кечагача).

В. Ижтимоий-сиёсий реалиялар:

1. Маъмурий-худудий тузулиш:

Маъмурий-худудий бирликлар:

Мухофазатун مَحَافِظَة (масалан, Сурияда,Иорданияда, Кувайтда), вилоятун وِلايَة (Тунисда,Жазоирда, Суданда), иморатун اِمَارَة амирлик

(Бирлашган Араб Амирлигида), минтақотун *مِنْطَقَة* минтақа (Саудия Арабистонида Жибутида),

жихатун *جِهَة* жихат (Марокашда) ва ҳоказо.

2. Ҳокимият ва ҳокимият эгалари:

а) Ҳокимият органлари: мажлис *مَجْلِس* (Одамлар йиғилиш), шуро *شورى* (Маслаҳат) ва ҳоказо.

б) Ҳокимият эгалари: валийун *وَالِي* (раҳбар), Амирун *أَمِير* Амир (Бирлашган Араб Амирлигида), султону *سُلْطَان* султон, мухафизун *مُحَافِظ* (ҳоким), қози *قَاضِي* (шариат асосида ҳуқум қилувчи судья), вазирун *وَزِير* (вазир) ва ҳоказо.

3. Ижтимоий-сиёсий ҳаёт:

а) Сиёсий ва ижтимоий ҳаракатлар: «Кифая», «Аль-Гад» (Мисрдаги ижтимоий ҳаракатлар), ва ҳоказо.

б) Муассасалар: мадрасаун *مدرسة* мадраса (диний билим юрти), АДЛ (Араб давлатлари лигаси), ИКТ (Ислом конференцияси ташкилоти) ва ҳоказо.

4. Ҳарбий реалиялар:

а) Қуроллар: жамбиятун *جَمْبِيَة* жамбия (қўриқчисиз ханжар ва юқори учдан бирида эгилган пичоқ), хонжарун *خَنْجَر* ханжар (қиска, эгри араб қиличи), сайфун *سَيْف* сайф (ўзига хос зўр учли қилич) ва ҳоказо.

б) Ҳарбий хизматчилар: ʔамидун *عَمِيد* ʔамид (ҳарбий қўшилма генерали), фариқу ʔамидин *فَرِيق عَمِيد* (корпус генерали), фариқул - аввал *فَرِيق الأَوَّل* (армия генерали), ливааун *لواء* ливаа (қўшилма генерали), Ас-савсанатуссавдау *السَّوْدَاء السَّوْسَنَة* «Қора лола» (Иорданиядаги ҳарбий қисм) ва ҳоказо.

Реалияларни таржима қилиш таржимон учун айрим қийинчиликларни келтириб чиқаради. Реалияларни нотўғри талқин қилиш бошқа тилда ўқувчига реалияларнинг тўлиқ ошкор этилмаслигига ҳамда услубий маъноларни тушунмасликка олиб келади. Бундан ташқари, реалияларни таржима қилишда қуйидагилар зарур, нафақат уларнинг маъносини етказиш, балки маданиятнинг бу ўзига хос колоритини акс эттириш лозим бўлади. Шунини таъкидлаш керакки, Араб ва ўзбек тиллари турли хил таркибий тиллар ва турли хил концептуал тизимларга эга, шундай қилиб, етарли таржимани

олиш учун таржима қилинаётган тилнинг ҳақийқилиги ҳақида аниқ билимга эга бўлиши керак. Таржима назариясида бу билимга "фон билими" ("фон") номи берилди, "фон ахборот", "фон маълумот"). Таржимашуносликда реалияларни таржима қилишнинг қуйидаги усуллари асосан қўлланилади: транскрипсия ва транслитерация; тавсифловчи таржима; гипонимик таржима; ўхшатиш таржима; калька таржима. Юқорида келтирилган таснифни таҳлил қилиб шуни айтишимиз мумкин реалияларни таржима қилишда, асосан транскрипсия усули ишлатилади, унда чет эл сўзининг товуш шакли такрорланади ва транслитерация усули, унда чет эл сўзининг график шакли (ҳарф таркиби) кўпайтирилади. Шундай қилиб, Араб мамлакатлари ва шаҳарларининг баъзи номлари транскрипсия орқали таржима қилинган: Баҳрайн, Жибути, Ироқ, Яман, Қатар, Қувайт деб (лекин шуни таъкидлаш керакки, таржимада Баҳрайн, Ироқ, Яман, Қувайт каби мамлакатлар, "ал" аниқ артиклизиз ёзилди, лекин "ал" аниқ артикли арабча тилида ёзилган, шундай қилиб, бу ерда биз юклаган транскрипсия ҳақида гапирармиз), Ар-Риёд, Абу-Даби, Доҳа, Адан, Байрут, Дубай, Шаржа ва бошқ. Қолган Араб мамлакатлари ва шаҳарларининг номлари, ўзбек тилига юклагансиз келди масалан, Ал-Жазоир ўрнига Жазоир каби шакллар рус тили орқали кириб келган Египет ўрнига Миср, Ал-Урдун ўрнига Иордания Ливан баъзи ўринларда ўз шаклида Ал-Лубнан ўрнига Лубнан бошқа тилдан Ал-Мағриб араб тилида бошқа тилдан келганидаги ҳарф бошқасига ўзгартирилади русларда Марокко ўрнига ўзбекчада Мароқаш, Палестина, ўрнига Фаластин, Сирия ўрнига Сурия, Дамаск ўрнига Димашқ, Ҳалаб ўзи келган, Триполи ўрнига Таробулис. Уларнинг аксарияти транслитерация орқали ўзбек тилига таржима қилинган, Жазоир, Миср, Иордания, Мароқаш, Фаластин каби, Сурия, Дамашқ, Ҳалаб, Триполи. Юлдузларнинг баъзи Арабча номлари ҳам бор транскрипсия қилинган: Ал-Ғуроб, Ал-Ақроб ва ҳоказо. Аммо Гайид, Гиддан лексемалари шева сабабидан пайдо бўлган бу лексемалар аслида бундай кўринишда Жайид, Жиддан бўлган буларни Гайид, Гиддан шаклида талаффуз қилиниши арабларнинг баъзи шеваларида мисол учун миср шевасида “ЖИМ” ҳарфи ўзбекча “Г” ҳарфи каби талаффуз қилинсада ёзувда “ЖИМ” ҳарфи асл ҳолича

ёзилади, аммо классик араб тилида қандай ёзилса шундай талаффуз қилинади. Худди шу деформациялар (шаклнинг ўзгариши) маҳаллий диалект талаффузи билан боғлиқ ҳолда, бу ерда "каф" ҳарфи "жим" ҳарфи сифатида талаффуз қилинади, Масалан Дубайда аёлларга мурожатда "Исмингиз нима" сўзини шеvasига мувофиқ ишлатилади яъни "Ма-смуж" шаклида аммо классик араб тилида қандай ёзилса шундай талаффуз қилинади "Ма-смук". Аммо баъзи арабча предметларнинг номлари, эҳтимол европаликлар томонидан Араб тилини ўқишни яхши билмаслиги учун "қуёш" ҳарфлари билан "ал" аниқлик артикилини, транслитерация қилишган, масалан, Ал-Таироту ва Ал-Саййароту, бу лексемаларда ҳамма томонлама араб тилининг қоидалари мувофиқ Ат-таироту ва Ас-Саййароту каби янграши керак эди. Дарҳақиқат, транскрипсия ва транслитерация нафақат маънони қисқартириш учун ишлатилади, балки матнга "жонли" колоритни бериш учун ишлатилади, айниқса, бадий асарларда. Шундай, масалан, И. А. Буниннинг сиз ҳақингизда шеърларида араб реалияларини транскрипсияланиши ва транслитерацияланиши шеърга экзотик колорит беради ва айти пайтда, у ёки бу реалиянинг маъносини қўшимча тушунтиришсиз англаш мумкин бўлади: «Зейнаб, свежесть очей! Ты – арабский кувшин: / Чем душнее в палатках пустыни, / Чем стремительней дует палящий хамсин, / Тем вода холоднее в кувшине» [3, 63]. "Зайнаб, тароват кўзларнинг! Сен Араб жувонисан: / чўлнинг чодирларида қанча дим бўлса, / шунча тез ёниб хамсин эсади, / кўзадаги совуқроқ сув" [3, 63].

Ибтидо мекунам ба номи худо, / Аллоҳ номи билан бошлайман

К-аз ду ҳарф офарид арзу само/Икки ҳарф билан арзу самони яратди (Чаҳор китоб)дан.

Аммо баъзи ҳолларда транскрипсия ва транслитерация реалиянинг мазмунини тўлиқ очиб бермайди ва натижада, қабул қилувчида ахборот йўқотиш юзага келади, шунинг учун улар кўпинча масалан, араб ўлчов бирликларини узатишда, транскрипсия ёки транслитерациядан фойдаланиб бирлаштирилган таржимани амалга оширади шархлаш ёки тушунтириш орқали. Масалан, ҳадисларда соъ каби вазн ўлчови бирлиги тез-тез зикр қилинади, ривоят қилинишича, Абу Саъид Ал-Худрий, Аллоҳ ундан рози бўлсин, деди:

"Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаётлик чоғларида,

Биз фитр садақасини (камбағалларга) егуликлардан бир соъдан берар эдик, [4, 177]. Транслитерация усули билан таржима қилинган мазкур реалия, аниқлаштиришни талаб қилади, аниқлаштиришсиз биз ҳатто бу ерда ўлчов бирлиги ҳақида гапираётганимизни тушуниш ҳам мумкин эмас, Шунинг учун қуйида изоҳда ёки унинг ёнида қавс ичида соъ- 2660 г га тенг вазн ўлчови эканлигини кўрсатиш керак. Кўпинча, релияларни таржима қилишда, чет эл сўзига изоҳ берилаётганда тавсифловчи таржимага мурожаат қилишга тўғри келади. Харбий реалиялар шундай усул ёрдамида таржима қилинган Жамбиятун *جمبية* (қўриқчисиз ханжар ва юқори учдан бири эгилган пичоқ) *فريق عميد* Фариқу Ёамидин(корпус генерали); шунингдек, Араб урф-одатлари ва маросимларини, мусиқий асбобларни, асбобларни, календарларни, озиқ-овқат ва кийим-кечак унвонларини акс эттирувчи реалиялар ҳам юқоридаги усул билан таржима қилинади. Кўпинча, реалияни таржима қилганда, гипонимик (умумлашган-тахминий таржима) ишлатилади, унда манба тилининг маълум бир тушунчани билдирадиган сўзлар (манба тили), таржима тилининг сўзи билан узатилади, Масалан, Қуръон қуйидаги оят

(و هزّي إليك بجدع النخلة تساقط عليك رطباً جنياً)

(19:25) Э.Р.Кулиевым қуйидаги таржимани берган: «Хурмо дарахтининг танасини силкит, сенга янги хурмо туширади» [5, 328]. Бундай ҳолда, *رطب* сўзи "юмшоқ, пишган хурмо" тушунчасига эга бўлган ва хурмо пишиб етилишининг ўзига хос босқичини кўрсатадиган "юмшоқ, пишган хурмо" сўзи "хурмо" сўзининг умумий тушунчаси билан алмаштирилди. Шунингдек реалияни таржима қилганда, ўхшатиш таржимаси ҳам ишлатилади, унда манба тилининг реалиясини таржима тилига узатиш учун, чет эл реалияси билан ўхшашликларга эга бўлган ва реалияни моҳиятини очиб бера оладиган концепция изланади. Масалан, кунда беш марта фарз бўлган "намоз" тушунчаси, бу сўз ўзбек тилига форсча "намоз" сўзи билан кирган. Яна бир мисол: Ҳаммам, Барановнинг Арабча-ўзбекча луғатида қуйидаги таржимаси бор: "баня, ванна, купальня". Бироқ, бу тушунчалар ўзаро сезиларли фарқларга эга. Биринчидан, анъанавий равишда ўзбек ҳаммоми ёғочдан ясалган бино бўлиб, Ҳаммам эса керамик плиткалар ёки мрамардан қурилган, бошқа муҳим нарсалар

ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Баъзида, Арабча реалияларни таржима қилишда таржиманинг калька усули ишлатилади. Калька усули ёрдамида, масалан, Иорданиядаги ҳарбий бирлик. Ас-Савсанату-ссадда (السوسنة السوداء) “қора Ирис” таржима қилинди Шунинг таъкидлаш керак-ки, баъзи Араб реалиялари аллақачон ўзбек тилида мустақам ўрнашиб бўлган ва айрим ҳолларда уларни таржима қилиш талаб этилмайди Шайх, Имом, масжид ва ҳоказолар каби. Шундай қилиб, Араб реалияларини ўрганиш учун улкан ва кенг қатламни аниқлаш керак. Тақдим этилган таснифни асослаб шунинг айтиш мумкинки, транскрипсия ва транслитерация усуллари ономастик реалияларни таржима қилиш учун ишлатилади. Этнографик реалияларни узатишда, транскрипсия ва транслитерациядан ташқари, тавсифловчи, гипонимик ёки ўхшатиш таржималари ишлатилади. Бироқ, бунинг айтиш керак таржима амалиётида бу усулларнинг барчаси бир-бири билан бирлаштирилади, яъни. комбинацияланган таржима қўлланилади, модомики уларнинг ҳар бирини алоҳида камчиликлар бор Масалан, фақат транскрипсия ва транслитерациядан фойдаланиш текстнинг таржимасида ортиқча юкга олиб келиши мумкин “экзотизмлар” билан тавсифловчи таржима матннинг ҳаддан ташқари кенгайтишига, гипонимик таржима маънонинг торайишига, ўхшатиш таржимаси эса миллий колоритнинг йўқолишига олиб келади.

ХУЛОСА

Реалиялар тилшуносликнинг қисман янги йўналиши бўлиб, олимлар томонидан чуқур ўрганиб келинаётганига қарамай, таржима соҳасида ҳали кўплаб қирралари очилмаган. Лексик бирликлар орасида миллий-маданий таркибий қисмни ўз ичига олган, энг катта қизиқиш уйғотадигани, реалиялардир. “Реалиялар асар тилининг ажралмас қисми бўлиб, улар ёрдамида муаллиф қаҳрамон образини яратади, халқнинг миллий хусусиятини тасвирлаб беради. Улар бадиий асарнинг миллий колоритини ифода этади, турли услубий вазифаларни бажаради, ҳодиса ва предметларнинг хусусиятини ҳаққоний, тўғри тасвирлашга ёрдам беради”. Шунинг учун ҳам реалиялар бадиий таржиманинг таржимонни қийнаб қўядиган, таржимани мураккаблаштирадиган, кўпинча уни чалғитадиган

жихатларини ташкил этади. Бу мавзунини таржимон ёки шу ишга қўл урган шахс теран англамоғи керак.

REFERENCES

1. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учебное пособие. – М.: Слово, 2000.– 259 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1986. – 416 с.
3. Бунин И.А. Полное собрание сочинений. Т.3. –Петроград: Издание Т-ва А.Ф.Маркс, 1915. –247 с.
4. Сахих аль-Бухари. (Мухтасар полный вариант) пер. с араб. В.А.Нирша. – М: Умма, 2003. – 522 с.
5. Кулиев Э.Р. Коран: Перевод смыслов. – М.: Умма, 2007. – 688 с.
6. qizi Umarova, M. A. (2021). Uzbek kinship words and their translation into urdu language. *Current research journal of philological sciences (2767-3758)*, 2(05), 113-116.
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: *Historiography of Translation. History of Translation in India*, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.